

Т. В. СТЕФАНІВ

**КОЛО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ,
ЩО ПОТРЕБУЮТЬ СПЕЦІАЛЬНИХ ПРАВИЛ БАНКРУТСТВА**

Статья посвящена одному з ключевых элементов рыночной экономики – институту банкротства, а именно: вопросам усовершенствования и расширения круга юридических лиц, которым необходимы специальные правила банкротства. Автор статьи делает вывод о том, что данный круг юридических лиц с учетом их социальной и экономической значимости в государстве должен быть расширен. Доказывается необходимость принятия Закона «Об особенностях несостоятельности (банкротства) субъ-

---

© СТЕФАНІВ Тетяна Василівна – асистент кафедри цивільного права Юридичного інституту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника

ектов естественных монополий топливно-энергетического комплекса», Закона «О несостоятельности (банкротстве) кредитных организаций», которые существенно дополнили б раздел VI Закона Украины «О восстановлении платежеспособности должника или признании его банкротом» и решило б ряд проблем в этой сфере.

The article is dedicated to one of the key elements of market economy – the institution of bankruptcy, especially to the question of improving and extension of the categories of juridical persons who require special regulations of bankruptcy. The author of the article makes a conclusion that the list of such juridical persons would be expanded, taking into consideration it's social and economic importance. It is also proposed to complete it by the following categories: state enterprises and non-commercial institutions. According to the author it will be poitful to adopt the following laws: «Peculiarities of insolvency of the subjects of natural monopolies in the fuel and power complex» and the law «About the bankruptcy of credit organisations». These laws will considerably supplement the law of Ukraine «About the restoration of debtors paying capacity or confessing it's bankruptcy», in particular issue IV. It will be also determined the urgent problems concerning this sphere.

Банкрутство боржників є невід'ємною частиною майнового обороту. В результаті банкрутства юридичних осіб відбувається перерозподіл власності, майно переходить з одних рук в інші. Банкрутство – це не зло, як вважає більшість пересічних громадян. Саме процедура банкрутства відіграє важливу роль в економіці України. За допомогою такої процедури відбувається лікування «фінансово хворих» господарюючих суб'єктів чи їх ліквідація¹.

Існування інституту банкрутства дає змогу закривати нерентабельні й застарілі виробництва, сприяючи просуванню на ринку більш рентабельних і модернізованих підприємств. Тому процедура банкрутства сприяє перерозподілу майна між юридичними особами і нормальному функціонуванню економіки.

Однак не до всіх юридичних осіб можна застосовувати загальні положення про банкрутство, оскільки це може негативно позначитися на економіці країни, її безпеці або зачіпити інші важливі сфери життя держави. Саме тому актуальним є визначення чіткого переліку юридичних осіб, які потребують спеціальних правил банкрутства. В.В. Джунь вказує на те, що запровадження процесуальних особливостей банкрутства щодо окремих категорій боржників є реалізацією принципу процесуального плюралізму, який дає змогу застосовувати найбільш оптимальний варіант розв'язання проблеми заборгованості конкретної категорії боржників².

Слід зазначити, що Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» 1999 р. підійшов до питання про врахування особливостей регулювання банкрутства окремих категорій юридичних осіб–боржників більш відповідально, ніж Закон 1992 р. «Про банкрутство». Так, новий Закон виділив окремі категорії юридичних осіб, до яких необхідно застосовувати спеціальні правила банкрутства, і виробив особливості банкрутства кожної з них. Як зазначає В.В. Джунь, це є своєрідний спеціальний алгоритм, який використовується для оптимізації врегулювання проблеми заборгованості окремих категорій боржників, які в силу особливостей статусу цих суб'єктів, унормованого режиму їх господарської діяльності чи положення на ринку певних товарів чи послуг потребують особливого порядку врегулювання³.

Коротко зупинимося на існуючому переліку таких юридичних осіб. Розділ VI «Особливості банкрутства окремих категорій суб'єктів підприємницької діяльності» зазначеного Закону виділяє наступні категорії боржників-юридичних осіб, до яких слід застосовувати спеціальні правила банкрутства: містоутворюючі

підприємства; особливо небезпечні підприємства; сільськогосподарські підприємства; страховики; фермерські господарства; професійні учасники ринку цінних паперів.

Доцільно, на нашу думку, дати коротку характеристику зазначеним вище юридичним особам, щоб можна було зрозуміти їх соціальну та економічну значущість у державі, в зв'язку з чим не останнє місце займатиме процедура банкрутства. Так, відповідно до п.1 ст.42 Закону містоутворюючими підприємствами визнаються юридичні особи, кількість працівників яких з урахуванням членів їх сімей становить не менше половини чисельності населення адміністративно-територіальної одиниці, де розташована така юридична особа. Відповідно до п. 2 положення цієї статті застосовуються також до підприємств, кількість працівників яких перевищує п'ять тисяч осіб⁴.

Особливо небезпечними підприємствами визнаються підприємства вугільної, гірничодобувної, атомної, хімічної, хіміко-металургійної, нафтопереробної, інших галузей, визначених відповідними рішеннями Кабінету Міністрів України, припинення діяльності яких потребує проведення спеціальних заходів щодо запобігання шкоди життю та здоров'ю громадян, майну, спорудам, навколишньому природному середовищу (ч.1ст.43 Закону)⁵.

Під сільськогосподарськими підприємствами розуміються юридичні особи, основним видом діяльності яких є вирощування (виробництво, виробництво та переробка) сільськогосподарської продукції, виручка яких від реалізації виробленої (виробленої, виробленої та переробленої) ними сільськогосподарської продукції становить не менше п'ятдесяти відсотків загальної суми виручки (ч.1 ст.44 Закону)⁶.

Особливості банкрутства сільськогосподарських підприємств, передбачені цим Законом, застосовуються також до рибних господарств, риболовецьких колгоспів, виручка яких від реалізації виробленої (виробленої, виробленої та переробленої) та виловлених водних біологічних ресурсів становить не менше п'ятдесяти відсотків загальної суми виручки (ч.2 ст.44 Закону)⁷.

Відповідно до ст.2 Закону України «Про страхування» страховиками визнаються фінансові установи, які створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств з додатковою відповідальністю згідно із Законом України «Про господарські товариства» з урахуванням особливостей, передбачених цим Законом, а також одержали у встановленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності⁸.

Регулювання банкрутства професійних учасників ринку цінних паперів здійснюється за допомогою норм, встановлених у Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Законодавець виокремив дану категорію боржників завдяки деяким особливостям їх функціонування на ринку цінних паперів. Особливості даного регулювання стосуються переважно умов правової регламентації руху цінних паперів у випадку банкрутства даної юридичної особи, звідси випливають особливості розпорядження, санації, ліквідації під час банкрутства професійних учасників ринку цінних паперів.

Водночас за межами спеціального реагування залишаються інші організації, для яких необхідно передбачити особливі правила банкрутства. Так, положення відповідного Закону не застосовуються до юридичних осіб – казенних підприємств. Відповідно до ст.76 Господарського кодексу України казенні підприємства

створюються в галузях народного господарства, в яких: законом дозволено здійснення господарської діяльності тільки державним підприємствам; основним (понад п'ятдесят відсотків) споживачем продукції (робіт, послуг) виступає держава; за умовами господарювання неможлива вільна конкуренція товаровиробників чи споживачів; переважаючим (понад п'ятдесят відсотків) є виробництво суспільно необхідної продукції (робіт, послуг), яке за своїми умовами і характером потреб, що ним задовольняються, як правило, не може бути рентабельним; приватизацію майнових комплексів державних підприємств заборонено законом⁹.

Слід відзначити, що деякі цивілісти, зокрема Ю. Світ, М.В. Телюкіна, стверджують, що виключення казенних підприємств із числа осіб, на яких повинні поширюватися норми про банкрутство, пояснюється тим, що відповідальність за зобов'язаннями казенного підприємства несе держава. Ю. Світ розвиває цю думку, стверджуючи, що «...вимогою, яка необхідна для реалізації процедур банкрутства, виступає наявність у власності або господарському віданні організації відокремленого майна, на яке може бути звернене стягнення. Даний критерій пов'язаний з такою ознакою юридичної особи, як здатність нести самостійну майнову відповідальність». На підставі цього казенне підприємство «не може бути визнано банкрутом, тому що немає майна (крім виділених власником коштів), яким може самостійно розпоряджатися¹⁰. Банкрутство тут не має сенсу, тому що все майно належить власникові, який несе додаткову відповідальність за боргами організації. Отже, банкрутом повинен визнаватися саме він. Тому процедури банкрутства не застосовуються до казенних підприємств. Останні не мають права самостійно розпоряджатися переданим їм майном (п.4 ст.77 ГК України)¹¹.

Даний висновок викликає певні сумніви. Беручи до уваги, що казенне підприємство несе відповідальність за зобов'язаннями усім своїм майном (коштами, що перебувають у його розпорядженні), лише за недостатності зазначених коштів держава, в особі органу, до сфери управління якого входить підприємство, несе повну субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями казенного підприємства (п.7 ст.77 ГК), застосування до них деяких процедур банкрутства (процедура розпорядження, мирова угода) було б доцільним, оскільки дана обставина дала б змогу зберігати активи неплатоспроможних казенних підприємств. Крім того, деякі казенні підприємства не можуть діяти на ринку успішно через погане забезпечення, слабку економічну базу і застаріле виробництво. Водночас вони не мають особливого економічного або соціального значення. Багато хто з них залишаються казенними підприємствами внаслідок того, що не були приватизовані раніше. Такі підприємства в даний час мають різні труднощі й не можуть успішно діяти на ринку, не маючи можливості для модернізації свого виробництва. Досить часто вони не можуть розрахуватися зі своїми кредиторами. Проте відповідно до Закону про банкрутство до них не можуть застосовуватися процедури банкрутства. Доцільно було б до таких юридичних осіб застосовувати процедури банкрутства. Перерозподіл майна в даному випадку допоможе задіяти інші потенціали, завдяки яким виробництво таких підприємств може відновитись і одержати новий розвиток у результаті інвестицій нових власників.

У зв'язку з цим пропонується розробити законодавцем механізм банкрутства казенних підприємств, що не мають особливого економічного або соціального значення, а включення їхньої матеріальної бази в інше виробництво за допомогою перерозподілу засобів у результаті банкрутства дало б змогу новим власникам відкрити нове або видозмінити наявне виробництво. Для цього можна запропону-

вати різним органам влади систематично аналізувати діяльність казенних підприємств й у випадку виявлення їх економічної недоцільності дозволяти порушувати щодо них процедури неспроможності. Відповідно до ст.77 ГК України казенне підприємство відповідає за своїми зобов'язаннями лише коштами, що перебувають у його розпорядженні. У разі недостатності зазначених коштів держава в особі органу, до сфери управління якого входить підприємство, несе повну субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями казенного підприємства¹². Тому держава повинна буде додатково здійснити розрахунки з кредиторами даної особи. Проте визнання банкрутами відповідних юридичних осіб допоможе державі позбутися багатьох неконкурентоспроможних казенних підприємств, що не мають особливого значення і є для неї тягарем, від якого важко позбутися через неможливість банкрутства таких підприємств та, як зазначає В. Джуль, стануть джерелами для паразитування і незаконного збагачення¹³.

Відповідно до Закону про банкрутство процедурам неспроможності можуть бути піддані некомерційні організації, які діють у формі споживчого товариства, благодійного чи іншого фонду (п.4 ст.5). Що стосується інших некомерційних організацій, то процедури банкрутства не застосовуються. Однак, на нашу думку, Закон про банкрутство повинен розширити коло некомерційних організацій, щодо яких можуть застосовуватися норми зазначеного Закону.

Слід зазначити, що багато некомерційних організацій і релігійні об'єднання, на які не поширюються норми про банкрутство, найчастіше займаються комерційною діяльністю. Відповідно до закону вони мають право займатися комерційною діяльністю, але зароблені кошти витрачають тільки на потреби, пов'язані з їх діяльністю. Такі організації повною мірою користуються таким правом, вступаючи у комерційні відносини і розширюючи свою діяльність. Проте, вступаючи в комерційні відносини, ці некомерційні організації стають учасниками ринкових відносин з комерційними організаціями. У зв'язку з цим можуть виникнути деякі проблемні аспекти, пов'язані з виконанням некомерційними організаціями взятих на себе зобов'язань. Незастосування до некомерційних організацій виховної або дисциплінуючої функції банкрутства може викликати провай ними несумлінності боржника.

На нашу думку, з метою припинення несумлінних дій боржника, який є некомерційною організацією, варто поширити на нього дію норм про банкрутство. Законодавець повинен передбачити можливість звернення кредитора до господарського суду із заявою про визнання некомерційної організації банкрутом, якщо в звичайному порядку він не зміг задовольнити свої вимоги.

Банкрутство організації припускає ліквідацію боржника. Проте щодо громадських або релігійних організацій ліквідацію проводити навряд чи доцільно. Їхня діяльність не переслідує одержання прибутку, а передбачає досягнення суспільних і релігійних цілей. Зупинення діяльності такої організації тільки через незадоволення вимог кредиторів, пов'язаних з комерційною діяльністю некомерційної організації, припинить і їх основну діяльність, заради якої вони створені. І в цьому контексті ліквідацію некомерційної організації як заключну стадію банкрутства варто не застосовувати. Процедури банкрутства щодо некомерційної організації повинні бути спрямовані на задоволення вимог кредиторів, і в цьому випадку некомерційна організація повинна виступати на рівних умовах з комерційними організаціями, що є її кредиторами. Банкрутство некомерційної організації має спрямовуватися на майно боржника, але не на нього самого.

Діяльність таких організацій цілком може продовжуватися, тому що досягнення цілей, заради яких вона створюється, не передбачає наявності визначеного майна, як це потрібно для комерційних організацій. Для такої некомерційної організації після проведення процедур банкрутства мають бути залишені її найменування і все необхідне для здійснення статутної діяльності.

Виділивши категорії боржників - юридичних осіб, до яких законодавство про банкрутство застосовується з особливостями регулювання процедури банкрутства, можна поставити запитання: наскільки вичерпним є перелік зазначених категорій боржників? Вважаю, що перелік юридичних осіб повинен бути розширений.

Цілком слушною є думка В.В.Джуня про те, що існує нагальна необхідність у конструюванні спеціальних алгоритмів провадження для категорій боржників, які є операторами на товарних ринках із високим ступенем державного регулювання. До кола таких операторів належать суб'єкти природних монополій, особливо компанії з виробництва, передачі та постачання електричної енергії, оператори телекомунікацій, а також усі види фінансових установ¹⁴. Також доречно прийняття Закону «Про особливості неспроможності (банкрутства) суб'єктів природних монополій паливно-енергетичного комплексу», Закону «Про неспроможність (банкрутство) кредитних організацій», що істотно доповнило б розділ VI Закону «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» та вирішило б нагальні питання у цій сфері.

1. *Поляков Б.М.* Коментар судової практики Верховного Суду України у справах про банкрутство. – К., 2008. – С. 10. 2. *Джунь В.В.* Про необхідність розширення кола організаційних процедур інституту неспроможності // *Право України*. – 1999. – № 2. – С. 11. 3. *Джунь В.В.* Інститут неспроможності: світовий досвід розвитку і особливості становлення в Україні. Монографія. – К., 2006. – С. 334. 4. *Закон України* «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 30.06.1999 року // *ВВР України*. – 1999. – № 42–43. – С. 378. 5. Там само. 6. Там само. 7. Там само. 8. *Закон України* «Про страхування» // *zakon.rada.gov.ua* 9. *Господарський кодекс України*. – К., 2004. – 224 с. 10. *Свит Ю.* Возможен ли банкротство некоммерческих организаций? // *Российская юстиция*. – 2000. – № 10. – С. 20–21. 11. *Господарський кодекс України*. – 224 с. 12. Там само. 13. *Джунь В.В.* Цит. праця. – С. 247. 14. *Джунь В.В.* Там само. – С. 337.